УДК 82-09(477)Шевченко:655.11

В.О. ЖАДЬКО
доктор філос. наук

ДРУКАРНЯ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ В ЖИТТІ Т.Г. ШЕВЧЕНКА

У статті розкрита історія шевченкового етюду «Ближні і Дальні печери Києво-Печерської лаври», який створювався 1843 року на ґанку друкарні монастиря. Коротко подана історія відомої типографії. Наведені відомості про людей, із якими Тарас Григорович спілкувався в цей період.

Ключові слова: друкарня Києво-Печерської лаври, етюд Т.Г. Шевченка «Ближні і Дальні печери Києво-Печерської лаври».

Один із весняних днів 2013 року автор цих рядків відвідав друкарню Лаври, де мешкав і працював Тарас Григорович 1843 року. Саме там, на балконі друкарні, на мольберті Шевченка з'явився етюд «Ближні і Дальні печери Києво-Печерської лаври». На першому плані малюнка проглядається поруччя балкона, ліворуч – Хрестовоздвиженська церква (1700), ближче до Дніпра − однобанева Аннозачатіївська церква (1679), у центрі композиції – храм Різдва Богородиці (1696) й двоярусна восьмигранна дзвіниця (1761), збудована С. Ковніром за проектом архітектора І. Григоровича-Барського (1713–1791).

У замальовці «Ближні і Дальні печери Києво-Печерської лаври» Шевченко порівняв тони й лінії «мальовничої картини» церковного краєвиду з могутніми акордами музики австрійського композитора Ф.Й. Гайдна, який був відомий художникові завдяки ораторіям «Створення світу» й «Пори року». На засланні, в повісті «Близнюки», Тарас описав епізод, пов'язаний із створенням етюда: «Кто, посещая Киево-Печерскую лавру, не отдыхал на типографском крыльце, про того можно сказать, что был в Киеве и не видал киевской колокольни... Я долго, а может быть, и никогда не забуду этого знаменитого крыльца... Утро было тихое, ясное, а перед глазами вся Черниговская губерния и часть Полтавской. Я хотя был тогда и не меланхолик, но перед такой величественной картиной невольно предался меланхолии» [5, 110].

Друкарня Києво-Печерської лаври, на ганку якої Тарас Григорович 1843 року замальовував краєвиди поблизу печер, заснована українським церковним і культурним діячем, просвітителем, письменником Єлисеєм Михайловичем Плетенецьким (1550–1624), архімандритом Києво-Печерської лаври з 1599 року, фундатором першої в Центральній Україні паперової фабрики.

Із метою зміцнення православ'я навколо лаврської друкарні об'єдналися діячі культури, вчені-богослови, художники, зокрема Памво Беринда, Афанасій Кальнофойський, Петро Могила, Інокентій Гізель.

Лаврська друкарня видавала книги релігійного змісту, історичні, полемічні, художні твори, шкільні підручники. Виходили вони староруською книжною мовою, польською і латиною. Діяльністю і звершеннями лаврської

друкарні був вражений мандрівник Павло Халебський: «Поблизу Великої церкви стоїть славетний, чудовий друкарський дім, що служить цій країні. З нього виходять усі їхні церковні книги усілякого дивовижного вигляду й кольору, а також малюнки на великих аркушах, пам'ятки країн, святі ікони, вчені трактати тощо. За звичаєм патріархів ми надрукували в цьому домі багато відпускних грамот з іменем нашого патріарха їхньою мовою червоними літерами та з парусною Святого апостола Петра. Грамоти були трьох ґатунків: на цілий аркуш – для шляхти, середні – для простого люду, й маленькі – для жіноцтва» [4, 148].

Будинок лаврської друкарні спочатку був дерев'яним. У 1701 році на його місці було зведено одноповерхову кам'яну споруду. Після пожежі 1718 року друкарню відбудували заново, а в 1773 над кам'яним поверхом надбудували ще один – дерев'яний. Для зміцнення південної стіни було встановлено чотири контрфорси. Саме такою і бачив Тарас Шевченко в 1843–1846 роках будівлю друкарні, її ганок, з якого милувався мальовничими задніпровськими далями. У 1849 році другий поверх друкарні згорів, через сім років замість нього було споруджено кам'яний, оформлений у стилі українського бароко. Таким його побачив поет уже в 1859 році, коли побував у Києві після заслання. Такою будівля збереглася до наших днів.

Неподалік від друкарні, у дворі Економічного корпусу, − палітурня. У XVIII столітті архітектор Степан Дем'янович Ковнір (1695–1786) перебудував її з дерев'яної на кам'яну. За основу композиції будинку взято план традиційної української кам'яниці. Фасад прикрашають лише наріжні пілястри і лучкові перемички над вікнами з маленькими сандриками. У внутрішньому дворі друкарні розміщено будинок словолитні (зі сходу він примикає до муру, а південний фасад виходить на вулицю, що веде з Верхньої Лаври до Нижньої). Сучасних форм будинок набув після реконструкції та добудови 1856–1862 років. Тоді ж на першому поверсі розмістилося стереотипне відділення, а на другому – словолитня.

Друкарня працювала, як ми сьогодні сказали б, на самоокупності. В одному із звітів першої половини XIX століття, складеному начальником друкарні Веніаміном, підкреслювалося: «Лаврська друкарня на утримання сум ніяких нівідкіля не одержує, і утримує себе з купівлею паперу і з платнею вільним робітникам на суми від одних тільки книжок». Ці книжки продавалися у трьох крамницях. Тут купував літературу і Тарас Григорович.

У Лаврі та лаврській друкарні Тарас Шевченко знайомився з найрізноманітнішими людьми. Афанасьєв-Чужбинський розповідає: «Коли Шевченко змальовував внутрішній вигляд коридорів, що вели у ближні й дальні печери, я супроводжував його з метою вивчати цікаві групи жебраків, які заповнювали іноді більшу частину коридорів і мали начебто свої привілейовані сходинки. При химерному освітленні, в якому напівтемрява галерей, обсаджених деревами, переривалася раптом потоком світла, і яскравий трикутник розтинав навскоси частину коридору, групи калік з оригінальними

обличчями, у лахмітті, з благаючими голосами – тим особливим жебрацьким речитативом – являли собою надзвичайно своєрідне видовисько» [2, 10].

Тарас Шевченко був знайомий із керівником найстарішої в Україні лаврської друкарні. Згадки про цього «отця-типографа» є в «Близнюках»: одному з персонажів повісті, Степану Мартиновичу, хотілося прочитати книжку преподобного Єфрема Сиріна, і оповідач придбав її через «отця-типографа», а потім той хотів придбати ще й книжку одного з перших християнський апологетів Іустина Філософа (100–165), але замість неї вдалося отримати «Київський Патерик».

У повісті «Близнюки» Тарас Шевченко не називає імені свого знайомого отця-друкаря, проте відомо, що 1846 року це був шістдесятилітній ієромонах Веніамін, виходець із родини священика Київської губернії. З 1800 року він у нижчих класах Київської духовної академії навчався латини, поезії, риторики та філософії, а по трьох роках – богословських предметів, «притому, – як зазначено в його послужному списковi, – вищого латинського та російського красномовства, вищої чистої математики, історії, географії та сільської економії». У ченці пострижений у Києво-Печерській лаврі 1818 року, а вже за чотири роки його призначено начальником друкарні, де перед тим «займався читанням проб друкованих у лаврській друкарні книг, тобто виконував обов’язки коректора та редактора» [1, 4].

Друкар Веніамін звернув на себе увагу Тараса Григоровича як людина інтелігентна, вчена, яка по праву очолювала цю прославлену друкарню. Російський письменник Микола Семенович Лєсков (1831–1895), який знав Веніаміна, відгукувався про нього так: «Управителем лаврської друкарні був тоді дуже освічений чернець, до якого я часто навідувався вчитися гальванопластики» [3, 469].

При друкарні існувала малярська, або, як її називали, – іконописна школа, започаткована Аліпієм Печерським на початку XII століття, котра також зацікавила Тараса Шевченка. У цій школі вчився Тарасів петербурзький товариш Іван Васильович Гудовський, який, без сумніву, розповів Шевченкові про неї немало цікавих історій.

Хто ж цей «благородніший Гудовський», про якого в хвилини розпачу й хвороби згадує Тарас Шевченко?

Іван Васильович Гудовський (? – 1860, Київ) родом із полтавського містечка Пирятин, художник-портретист, фотограф. Його добре знав письменник Микола Лєсков, бо разом у Києві вони знімали кімнатку в будинку, що виходив на Софійську вулицю. Микола Семенович про Гудовського відгукувався якнайкраще, називав його чоловіком здорового і гострого розуму, до того ж Іван був майстер своєї справи і дуже добрий, чесний і прямий, правдивий юнак, кожному слову якого можна було сміливо і безсумнівно вірити.

Майстерності живопису Іван Гудовський навчався у Києво-Печерській лаврі, у школі отця Іринарха. Як згадує Микола Лєсков, Гудовський відзивався

про роки навчання в лаврській малярській школі як про «милі роки своєї юності» [3, 452].

Згодом Іван подався до Санкт-Петербурга в Академію мистецтв (з 1844 по 1849), там і познайомився з Тарасом Шевченком, більше того, вони мешкали в одній кімнатці у колишньої звенигородської міщанки Фейт, у будинку купця Є.Л. Бема на 2-й лінії Васильєвського острова.

Тарасу Григоровичу відразу сподобався цей полтавський весельчак, майстер на всі руки, компанійський хлопець, з яким можна були випити, закусити й заспівати українських пісень.

Тут доречно привести спомини художника Академії, приятеля Кобзаря Віктора Васильовича Ковальова (1822–1894), який прояснює не тільки атмосферу того часу, а й доповнює образ цікавими деталями із життя Гудовського в столиці: «1844 року я вступив до Академії мистецтв, як і чимало наших земляків, що прагнуть до художньої освіти, приїхав до столиці з мізерними коштами. У такому становищі, звичайно, сходишся з подібними ж до себе товаришами і влаштовуєш життя своє спільно, якомога простіше; і от, зійшовшись із такими ж трьома юнаками – Карпом, Гудовським та Роговим, – ми найняли в будинку Бема на Васильєвському острові, на 1-й лінії (нині 2-а лінія, буд. № 3), досить скромне приміщення, що складалося з однієї прохідної кімнати з перегородкою. За перегородкою жили ми четверо, а ліворуч, не доходячи до перегородки, вели двері до другої кімнати, яку займав Шевченко... Траплялося, що Тарас Григорович, коли, бувало, схочеться розважити душу народною піснею, виходив до нас за перегородку, сідав на єдиний у кімнаті дерев'яний диван і казав: "А нумо, хлопці, заспіваймо!" Карпо брав свою скрипку, Гудовський тримав баса – і за допомогою наших молодих тоді голосів лунала пісня, і ми забували наші тяжкі злидні. Найчастіше співали пісню на слова Тараса Григоровича: "Ой повій, вітре, з великого лугу та розвій нашу тугу", цю пісню він і співав з нами, і керував співом; і мотив до неї був підібраний ним же, співали, певна річ, без нот».

Коли приходили канікули, як водиться в студентів, хлопці поспішали додому, в рідні краї – хто відразу, а кому випадала доля «відробляти хвости». Т. Шевченко 1845 року першим вибрався із столиці в Україну, залишивши «на господарстві» Івана, й доручив Гудовському організувати друкування естампів «Живописной Украины» та розсилати замовникам. Матеріальні та фінансові труднощі не дозволили Іванові Васильовичу повністю реалізувати побажання товариша-художника.

Мандруючи рідним краєм, Тарас Шевченко навідався і в Пирятин, до рідних Гудовського, за що Іван у листі від 22 вересня дякував поетові: «Спасибі Вам, що не забули побачитися з моєю матусею і сестричкою».

Вісімнадцятого листопада 1845 року загальні збори Академії мистецтв постановили присвоїти Шевченкові звання некласного художника, таке саме звання Гудовський одержав 10 грудня. У зв'язку з тим, що Кобзаря зарахували співробітником Київської археографічної комісії і він не міг залишити місто над Дніпром, тому Т. Шевченко доручає І. Гудовському одержати його атестат і

переслати до Києва. До речі, на прохання Тараса Іван зберігав і картини поетового приятеля Василя Івановича Штернберга (1818–1845) – українського живописця-пейзажиста.

На початку січня 1846 року дипломований художник Іван Гудовський добирається до Києва й орендує квартиру в купця Василя Назаровича Смирнова. Про місце перебування він сповіщає в листі до Шевченка: «Моя адреса: художнику І.В. Гудовському в Київ, на Хрещатик, в будинок купця Смирнова».

Отже, «будинку Гудовського», як стверджують окремі києвознавці, не було – Іван Васильович винаймав «хороми», як зізнавався, в «знайомого купця». Про це детально написав і Петро Жур у книжці «Шевченківський Київ».

Доречно нагадати, що Гудовський неспроста зупинився у Смирнова. Це був тесть його приятеля Миколи Лєскова, за якого вийшла заміж донька Василя Назаровича – Ольга. На той час будинок Смирнова стояв на Хрещатицькій (нині майдан Незалежності) базарній площі, виходячи боковим фасадом на вулиці Житомирську (нині Мала Житомирська) та Михайлівську. На жаль, будинок купця Смирнова, відомий під іменем «будинку Гудовського», не зберігся. У 1979 році його знесено під час реставраційних робіт площі. Не залишилося на мапі міста й готелів, куди навідувався Шевченко та Гудовський – «Європейського» (на початку Хрещатика), архітектора Беретті, та «Зеленого трактиру» (вул. Московська, 30), де мешкав Кобзар.

Судячи за вивіскою фотографії, помешкання І. Гудовського, у якого переночовував Тарас Шевченко 1859 року, було на другому поверсі кам’яного будинку Василя Смирнова. Верхній поверх складали шість кімнат та передпокій, які добре освітлювалися тринадцятьма вікнами й опалювалися трьома голландськими печами в білих полив’яних кахлях. У кімнатах були настелені дошки, а вітальня мала паркетну підлогу. На Хрещатицьку площу виходив балкон з металевими ґратами й бляшаною підлогою, на верхній поверх з Житомирської вулиці вели кам’яні східці. Частину кімнат Іван Гудовський облаштував під друкарню та літографію – тоді в Києві багато художників-портретистів опановували мистецтво фотографування.

На початку серпня Тараса Шевченка на кілька днів забирає до себе, на Хрещатик, Іван Гудовський. Приятелі весело провели час, відвідали Володимирську гірку, набережну Дніпра, завітали й до Києво-Печерської лаври – Шевченко надумав змалювати краєвид Дальніх печер і Надвірну браму, а Іван зробив кілька світлин.

Зазначу, що нарівні з портретами Гудовський практикував видові та жанрові знімки. Одну з жанрових робіт – знімок музиканта-єврея, який грає на цимбалах – Іван Васильович подарував Т. Шевченкові.

До речі, під час перебування у Києві 1859 року Тарас тричі, як ні в кого, фотографувався в Івана Гудовського. На першому знімку Шевченко сидить на стільці в білій сорочці з темною краваткою і темному піджаку (за цією фотографією художник Г. Цисс 1929 року виконав портрет олією). На другій

світлині Тарас Григорович сидить на стільці біля столу в білому полотняному костюмі з палицею в руках. На третьому фото (погрудне) кобзар також у білому костюмі з нахиленою ліворуч головою. Саме з цієї світлини Шевченко 1860 року виконав офортний автопортрет. Приятель поета, лікар із Переяслава Андрій Йосипович Козачковський (1812–1889), якому художник подарував цей портрет, відзначив «вражаючу подібність з оригіналом».

…З балкона розміром 3 на 1,5 метра другого поверху друкарні, а нині – Музею книги, з того місця, де стояв Тарас Григорович, відкривається неймовірно розкішна (захоплива, чудова) панорама церковних куполів, удалині – Дніпро й міст Патона. Туристи й прихожани поспішають, як і в часи Шевченка, до печер, у храми на богослужіння, чується стишена сумирна розмова.

Порівнюючи Шевченковий контурний краєвид з архітектурним ансамблем Ближніх і Дальніх печер, відзначаємо: мало відбулося змін у пейзажі, який малював і яким зачаровувався художник, хіба що балкон підтримують троси й перед печерами з'явилися господарчі будівлі, піднялися дерева, на Дніпрі не видно вітрильників і рибальських каюків, а праворуч − велична скульптура Батьківщина-мати.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жур П. З київських зустрічей / П. Жур // Літературна Україна. – 1989. − № 10 – 9 березня
2. Киевские нищие. – К., 1872
3. Лесков Н. Собрание починений : в 11-ти тт.. – Т. 6. – М. : Гос. изд. художественной литературы, 1957. – 506 с.
4. Халебський П**.** Україна **–** земля козаків: Подорожній щоденник / Павло Халебський (Алебський) ; упоряд. М.О. Рябий; Післям. В.О. Яворницького. – К. : Укр. письменник; Ярославів Вал, 2008. – 293 с.
5. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів: У 12 т**.** / Редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін. − К. : Наук. думка, 2001-2003
6. Шевченківський словник**.** У двох томах / Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка Академії наук УРСР. − К. : Головна редакція УРЕ, 1976. − Т**.** 1. − 416 с.; К., 1978. − Т**.** 2**.** − 412 с.

Жадько В. Типография Киево-Печерской Лавры в жизни Т.Г. Шевченко

В статье раскрыта история шевченковского этюда «Ближние и Дальние пещеры Киево-Печерской лавры», который создавался 1843 на типографском крыльце монастыря. Коротко представлена история известной типографии. Приведены сведения о людях, с которыми Тарас Григорьевич общался в этот период.

Ключевые слова: типография Киево-Печерской лавры, этюд Т.Г. Шевченко «Ближние и Дальние пещеры Киево-Печерской лавры».

Zhadko V. Printing house of Kiev-Pechersk Lavra in the life of Shevchenko

The article deals with the history of creation Shevchenko Etude "Near and Far Caves of Kiev-Pechersk Lavra", which was created in 1843 on the steps of printing house monastery. Briefly presented the history of the famous publishing. The data about the people with whom Taras spoke during this period.

Keywords*:* printing house of Kiev-Pechersk Lavra, sketch Shevchenko «Near and Far Caves of Kiev-Pechersk Lavra».

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ ТВОРЧОСТІ
ІМЕНІ АНДРІЯ МАЛИШКА
КАФЕДРА ЖУРНАЛІСТИКИ

НАША ШЕВЧЕНКІАНА

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ

Матеріали науково-звітної конференції викладачів кафедри журналістики
Інституту української філології та літературної творчості
імені Андрія Малишка НПУ ім. М.П. Драгоманова

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ДОПОВІДЕЙ

ВИПУСК IV

ВИПУСК ПРИСВЯЧЕНИЙ 200-РІЧЧЮ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Київ-2014

УДК378.096:070(477)(063)
ББК74.58л3я431
А18

СКЛАД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Висоцький Анатолій Васильович – кандидат філологічних наук, директор Інституту української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка НПУ ім. М.П. Драгоманова
Жадько Віктор Олексійович – доктор філософських наук, професор, академік Академії вищої освіти України, завідувач кафедри журналістики Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Куляс Павло Петрович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Марків Олександра Тимофіївна – кандидат педагогічних наук, викладач кафедри журналістики Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Харчук Олена Василівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Харитоненко Олена Іванівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри журналістики Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Чепуренко Яна Олексіївна – кандидат історичних наук, доцент кафедри журналістики Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Шпак Віктор Іванович – кандидат історичних наук, професор кафедри журналістики Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Карпенко Віталій Опанасович – професор, завідувач кафедри журналістики Університету «Україна», доктор суспільно-економічних наук Українського Вільного Університету (Мюнхен)
Вартанов Григорій Іванович – доктор історичних наук, професор

Рекомендовано до друку
кафедрою журналістики Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова.
Протокол засідання кафедри № 6 від 17 лютого 2014

Затверджено
на засіданні Вченої Ради Інституту української філології та літературної творчості
імені Андрія Малишка НПУ імені М.П. Драгоманова.
Протокол засідання № 9 від 23 квітня 2014

А18 Актуальні проблеми теорії соціальних комунікацій: Матеріали науково-звітної конференції викладачів кафедри журналістики Інституту української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка НПУ ім. М.П. Драгоманова : збірник наукових доповідей : Наша шевченкіана / Інститут української філології НПУ ім. М.П. Драгоманова. Випуск IV. – К. : Ореол-сервіс, 2014. – 88 с.

У більшості публікацій збірника розкривається значення постаті Т.Г. Шевченка в розвитку видавничої справи в Україні, другий розділ присвячений актуальним проблемам видавничої справи, редагування, інформаційно-бібліотечної діяльності. Збірник призначений для викладачів, наукових працівників, аспірантів і студентів.

УДК378.096:070(477)(063)
ББК74.58л3я431

© Інститут української філології та літературної творчості
імені АндріяМалишка, 2014

ЗМІСТ

ВИДАВНИЧА ШЕВЧЕНКІАНА

Жадько В.О.
Друкарня Києво-Печерської лаври в житті Г.Г. Шевченка……. **4**
Куляс П.П.
Шевченкове слово: від пракоренів до сучасних інновацій ……. **10**
Марків О.Т.
Роль і значення шевченківських соціокультурних цінностей
у формуванні особистості майбутнього журналіста……. **28**
Сидоренко Н.М.
«Слов'янський панкосмізм» Тараса Шевченка (за публікаціями
«Записок наукового товариства імені Шевченка»)…….. **32**
Харитоненко О.І.
Читацькі практики Шевченкової епохи (на матеріалі повісті
Т.Г. Шевченка «Близнюки»)…….. **39**

НАУКОВЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Куляс П.П.
Особливості сучасного українського мовного пуризму..... **48**
Марків О.Т.
Чинники ефективної співпраці редактора з автором
у видавничому процесі…..…….…….. **52**
Сидоренко Н.М.
Традиції й уроки української преси початку ХХ століття …….. **58**
Харитоненко О.І.
Проблеми визначення типу видання в сучасних газетах…… **63**
Чепуренко Я.О.
Стандартизація редакційно-видавничої підготовки наукових видань:
стан та перспективи розвитку…….……..... **68**
Шпак В.І.
Українські газети: від державних до приватних…..... **78**